

LIBANESE ONDERHANDELINGEN

CASUS Marit de Looijer

OM GASTVRIJHEID

Het Eurocentrische beeld in de huidige berichtgeving over vluchtelingen uit Syrië doet vergeten dat de meesten van hen opgevangen worden in buurlanden als Libanon. Daar komt gastvrijheid vooral vanuit de hoek van de burgers, niet de overheid.

Individueen, families en gemeenschapsorganisaties waren de eerste groepen die hulp boden toen Syrische vluchtelingen in 2011 het land binnenkwamen. Gemeentebesturen en hulporganisaties konden deze taak omwille van beperkte opvangcapaciteit slechts gedeeltelijk van hen overnemen. Bovendien leek de nationale overheid verlamd door de interne rivaliteit tussen voor- en tegenstanders van Assad. Binnen deze context ondernam ik in het najaar van 2014 veertien weken veldonderzoek in Libanon, waar ik de relaties tussen gastgemeenschappen en vluchtelingen onderzocht. De situatie is er immers uitzonderlijk omdat het aantal vluchtelingen dat het land per hoofd van de bevolking opvangt, ongekend hoog is. Dit terwijl de Libanese overheid de grote officiële kampen van de VN vluchtelingenorganisatie (UNHCR) verbiedt. Hier spelen geopolitieke overwegingen dan ook een doorslaggevende rol. De bepalende politieke partijen - Hezbollah en diens bondgenoten - zijn er namelijk van overtuigd dat vluchtelingenkampen gebruikt kunnen worden om rebellen te rekruteren voor de strijd tegen het Syrische regime, met wie zij samenwerken. Binnen een dergelijk gespannen politiek klimaat met tegenstrijdige internationale opinies over de aanpak van de vluchtelingencrisis, is een menswaardige behandeling geen evidentie. Tijdens mijn veldwerk richtte ik me dan ook op de concrete vraag hoe gastvrijheid zich ontwikkelt in de fysieke ruimte als er geen duidelijke verantwoordelijke is voor opvanglocaties?

Opgang als mozaïek

Mijn focus binnen Libanon lag op verschillende dorpen en steden in het zuiden van het land waar vluchtelingen in een diversiteit aan huisvestingsvormen verblijven en de gastgemeenschappen van elkaar verschillen op basis van sektarische identiteit. Terwijl de Palestijnen – zij die sinds 1948 uit Palestina zijn gevlucht – zijn opgevangen in kampen dichtbij de kust, leven vluchtelingen uit Syrië verspreid over gans Libanon. Eerst verbleven ze vooral in de noordelijke en oostelijke grensgebieden, maar inmiddels wonen er in bijna elke gemeente vluchtelingen uit Syrië. De ene vluchteling huurt met spaargeld een appartement voor het gezin, de andere vindt samen met vijftienhonderd lotgenoten een toevluchtsoord in een verlaten universiteitsgebouw. Een volgende woont kosteloos, maar met weinig faciliteiten, in een tent van canvasdoeken, terwijl weer een andere vluchteling voor soortgelijke omstandigheden honderd dollar per maand betaalt aan een landeigenaar. Er zijn dus grote verschillen in de ruimtelijke kenmerken van de huisvestingsvormen.

Gastvrijheid is in deze context een onderhandeling over wie toegang heeft tot welke plekken, wie waar mag blijven, maar ook over de verschillende betekenissen die een plek voor een individu of groep kan hebben. Er bestaat een waaier aan mogelijkheden voor samenwerkingen, die strategisch ingezet worden door zowel vluchtelingen als gastgemeenschappen, politieke groepen en hulporganisaties. Wie de sterkste positie of coalitie heeft in deze ruimtelijke onderhandelingen verandert voortdurend – net als de fysieke ruimte zelf. Door het bouwen van een tentenkamp wordt een akker plots een opvanglocatie voor vluchtelingen en door het doneren van goederen of geld kunnen mensen langer op een plek blijven. Dit beïnvloedt zowel de sociale structuur als het gebruik van de fysieke ruimte in een dorp of stad, wat iemands belangen kan dienen of juist tegenwerken.

Overall in Libanon hangen posters en vlaggen die vertellen welke groepering de politieke meerderheid heeft in een gebied. Deze uitingen van identiteit en politieke affiliatie geven vluchtelingen

een indicatie van de mate waarin zij welkom zijn. Een gebied dat gedomineerd wordt door Hezbollah – pro-Assad – staat volgens mijn informanten uit Libanon meer open voor voorstanders van Assad dan een gebied waar de Libanezen tegen het Syrische regime zijn. De ‘politieke kleur’ van een gebied vormt dus een belangrijke factor in de vestigingskeuze van vluchtelingen in Libanon.

Gastvrijheid van onderop

Het is niet de nationale overheid die de overhand heeft in het creëren van ruimte voor vluchtelingen. Het zijn ook niet de internationale hulporganisaties aangezien zij blijven kampen met een tekort aan fondsen en niet ingespeeld zijn op de verspreiding van vluchtelingen over het hele land. Het zijn de gastgemeenschappen die sinds 2011 opvallend veel zorg voor de vluchtelingen dragen. Zij zorgen – soms in samenwerking met hulporganisaties en gemeentes – voor onderdak, kleding of voedsel.

Door het bouwen van een tentenkamp wordt een akker plots een opvanglocatie

De structuur van deze gastvrijheid varieert van zeer informeel tot meer formeel. In Ketermaya, een dorp vlak boven Saida, heeft een Libanese familie bijvoorbeeld tenten gebouwd op hun olijvenboomgaard. Ze begonnen met twee op het bovenste terras, maar het werden er meer naarmate de vraag toenam. Inmiddels staan er 53 tenten en zijn er een aantal douches en toiletten. Als het regent wordt het binnen nat en buiten modderig, maar mensen zijn vrij zeker van hun verblijfplaats. Deze Libanese familie ontvangt af en toe donaties van hulporganisaties of de moskee, maar de opvanglocatie is vooral een particulier initiatief. Gastgemeenschappen zoals deze zeggen hun gastvrijheid te tonen vanuit menselijkheid, compassie en een religieuze plicht. Ook stellen mensen zich verbonden te voelen met de vluchtelingen. “Syrië en Libanon zijn één land”, is een vaak gehoorde opmerking in gesprekken met zowel Syriërs als Libanezen ter plaatse. Tot augustus 2014 had men immers geen paspoort nodig om tussen Libanon en Syrië te reizen. Van handel tot huwelijken, de relaties waren grensoverschrijdend. De komst van vluchtelingen maakt emoties los die gastvrijheid aanwakkeren. Daarbij is ook het eigen oorlogsverleden belangrijk. Libanezen weten door de burgeroorlog van 1975 – 1990 maar al te goed wat het is om in onveiligheid te leven of ontheemd te zijn.

Naast deze informele, geïmproviseerde opvanglocaties van gastfamilies zijn er meer georganiseerde vormen van gastvrijheid. Neem de ‘civil defense’ – een soort eerste hulp post – in Borj ech Chemali. Dit is een gemeenschapsorganisatie waar zowel vluchtelingen uit Syrië als arme Libanezen en Palestijnen van Libanon toegang krijgen tot gezondheidszorg of kleding. Het is een semi-zelfstandige organisatie; het dagelijks functioneren bepalen de vrijwilligers zelf, maar er zijn wel sterke banden met de gemeente en de politieke beweging Amal. De meeste vluchtelingen in dit dorp hebben hun opvanglocatie gevonden via de civil defense en wonen nu in appartementen of kleine huisjes die ze met meerdere families delen. De sobere inrichting hebben de vrijwilligers voor hen ingezameld bij welvarende Libanezen. Waar het ene initiatief dus vrijwel zelfstandig opereert, wordt het andere beïnvloed door politieke bewegingen of relaties met de gemeente.

In sommige opvanglocaties speelt ook de (internationale) hulpgemeenschap een rol, al is deze beperkter dan in crisissituaties waar UNHCR toestemming van de nationale overheid heeft om vluchtelingenkampen te bouwen en beheren. Zo staat er aan de rand van Saida een onafgemaakt universiteitsgebouw, wat bedoeld was om Libanese studenten te onderwijzen. De UNHCR onderhandelde met de eigenaar van het gebouw, opdat het beschikbaar gesteld zou worden voor vluchtelingenhuisvesting. In het najaar van 2014 woonden er zo'n vijftienhonderd Syrische vluchtelingen in deze betonnen structuur. Hoewel de locatie mede door ingrijpen van UNHCR is geregeld, kwam het ondersteunend materiaal opnieuw van onderop. De kussens, raamluiken en televisies die de kamers van vluchtelingen min of meer bewoonbaar maken zijn giften van burgers en lokale organisaties of zijn door de vluchtelingen zelf gekocht van geld dat men heeft verdiend met een informele baan in Libanon.

Het onafgemaakte universiteitsgebouw dient nu als opvanglocatie voor vluchtelingen.
Foto: Marit de Looijer

Hoewel de locatie mede door ingrijpen van UNHCR is geregeld, kwam het ondersteunend materiaal opnieuw van onderop.

Grenzeloze gastvrijheid?

De fysieke ruimte wordt niet alleen beïnvloedt door uitingen van gastvrijheid, maar wordt ook gebruikt om grenzen te stellen aan de opvang van vluchtelingen. Naast positieve ervaringen is er binnen gastgemeenschappen namelijk ook boosheid over de werkloosheid onder de eigen bevolking. Aangezien macht is verdeeld langs sektarische lijnen, heerst er ook angst dat de komst van vele Soennitische nieuwkomers de Libanese machtsstrijd kan aanwakkeren of kan leiden tot terroristische aanslagen. Deze angst leidt op overheidsniveau tot het inperken van mobiliteit, zoals door het instellen van een avondklok, of door het bemoeilijken van legaal verblijf van vluchtelingen door onbetaalbare visavernieuwingen te eisen. In een tentenkamp in Tyre was er onder de vluchtelingen veel onzekerheid over het voortduren van hun verblijf, omdat de landeigenaar hen met hulp van het leger dreigde uit te zetten. Ook zijn er vele voorbeelden van intimidaties en geweld tegen vluchtelingen, wat hen weerhoudt om zich in de publieke ruimte te begeven.

Waar de gastvrijheid volgens velen de overhand had in het begin, lijkt dit soort onwelkome praktijken nu toe te nemen. Dit kan worden verklaard door de intrede van een zogenaamde 'compassion fatigue' – 'medelijden moeheid' – in de Libanese maatschappij. Zij die eerst hun deuren openden voor vluchtelingen, raken gedemotiveerd door het voortduren van de oorlog in Syrië. Waar men eerst dacht dat de crisis snel voorbij zou zijn en vluchtelingen binnen afzienbare tijd terug naar huis zouden kunnen, zijn de Syriërs er inmiddels al jaren en is er voorlopig geen perspectief op terugkeer. Nu de Libanese samenleving toenemend onder druk staat, blijkt dat er grenzen zijn aan de gastvrijheid. Dit is letterlijk terug te zien in het nationale grensbeleid. Sinds augustus 2014, ruim drie jaar na het begin van de oorlog in Syrië, is de grens de facto gesloten. Er worden nauwelijks nog mensen uit Syrië binnengelaten. Het feit dat gastvrijheid nu in politieke zin begrensd wordt, heeft een indirecte uitwerking op de gastvrijheid die gevraagd wordt in Europa. Immers, wanneer mensen niet geloven in een toekomst in Libanon, zullen zij een andere route zoeken naar een veilig bestaan.

Marit de Looijer is master student International Development Studies in Wageningen en loopt stage bij het Nijmegen Center for Border Research, waar zij momenteel onderzoek doet naar het thema 'opvang in de regio'.